

Beet!

Vissen naar verborgen betekenissen

TEKST
Frans Collignon

ILLUSTRATIES
Art Photography, Dordrechts
Museum en Frans Collignon

Unieke tentoonstelling over vissen in de schilderkunst

Nederland met al zijn waterstromen en zeekusten is innig verbonden met de vis. Die band is zo sterk dat die op alle mogelijke manieren is terug te zien. Deze diersoort heeft de Nederlandse kunst en cultuur verrijkt. Het Dordrechts Museum heeft deze zomer zelfs een grote tentoonstelling gewijd aan de manier waarop kunstenaars vissen hebben uitgebeeld en gebruikt als religieus, erotisch of satirisch symbool.

Al in 1998 ontstond het idee om een museale expositie te organiseren over vis in de kunst. Conservator Sander Paarlberg van het Dordrechts Museum vertelt met graagte over het idee van deze tentoonstelling: "Het gaat niet alleen om vis in de kunst, maar de betekenis van vis in onze cultuur. Natuurlijk is er veel kunst in de collectie, maar we laten ook spotprenten, tegels en zelfs gebruiksvoorwerpen zien, zoals een spaarpot in de vorm van Jonas en de wallevis."

Paarlberg vertelt dat in het Visserijmuseum van Vlaardingen voor het eerst over het opzetten van deze tentoonstelling is gesproken. Daar kwam het idee naar voren om te kijken hoe in de loop der tijd de vis metaforisch is gebruikt en hoe dat uiteindelijk ook in reclameboodschappen doorspeelt - denk maar een aan het visje in het logo van de Staatsloterij. De tentoonstelling geeft een goed beeld van de tegenstelling die zit in de vis als religieus symbool en als erotisch zinnebeeld - het is een spannend gegeven. Vooral in 16de en 17de eeuw gingen de schilders en tekenaren los met de vis in een erotische betekenis.

Er is dus veel te zien. Paarlberg, een geboren verteller, spreidt zijn armen uit om de immense omvang aan te geven. "Alles bij elkaar zijn er meer dan 175 kunstwerken die over vijf zalen zijn verdeeld. Tekstbordjes met de informatie bieden bezoekers een soort speurtocht door de geschiedenis heen. We helpen zo met het kijken naar die dubbele bodem, maar het is zeker niet zo dat die overal in zit. Bij Jan Steen die een man een haring omhoog laat houden met daaronder twee uien, is het natuurlijk overduidelijk wat wordt verbeeld. En dat zegt dan weer wat over het karakter van de rest van de voorstelling." Die langwerpige haring met twee uien komt ook terug in een prent van Gabriël Metsu uit die periode, alleen wordt die nu uitdagend door een oude vrouw omhoog gehouden. Dat is dan vooral als een onzedelijke grap bedoeld.

Verskillende thema's

De expositie begint met een schilderij van Joachim Beuckelaer (1534 - circa 1574). In enkele van zijn schilderijen wordt alles verenigd, zowel de religie als de erotiek en

ook de vismarkt als symbool voor het element water. Maar ook het flegmatische temperament en de winter. Zijn schilderij toont gelijk al de enorme hoeveelheid aan betekenissen en alle mogelijke associaties die je erbij kunt hebben. De expositie in Dordrecht is verdeeld in verschillende thema's, waaronder religie. ➤

Joachim Beuckelaer, Visverkopers, 1568, olieverf op paneel, Musée de Dieppe.

Een ander thema is dat van 'reeksen', zoals de vissen van M. C. Escher. Ook is er het thema erotiek. In weer een ander thema komt de 'morele vis' aan bod. Dan worden bijvoorbeeld spreekwoorden en gezegdes uitgebeeld zoals 'de grote vissen eten de kleine'. Verder is ruimte gemaakt voor het thema 'economie en identiteit'. Vissen staan namelijk voor welvaart en dat kan bepalend zijn voor de identiteit van mensen. Ook kunnen vissen naamgever zijn van belangrijke gebeurtenissen, denk daarbij aan het Palingoproer of de Hoekse en Kabeljauwse Twisten. In het laatste thema is de vis de persoonlijke inspiratie van de kunstenaar. Dan gaat het louter om de mooie vorm van de vis. De verborgen betekenis van de vis is dan niet meer het uitgangspunt, al zal die natuurlijk nog wel op de achtergrond meespelen.

Hendrick Bloemaert, Jongen met vis, ca 1625-1630, olieverf op doek, Italië, privébezit.

Vis in beeld

Deze thema's zijn uitgewerkt door Henk Slecht, die gastconservator is. Hij is ook verantwoordelijk voor een boek (en tevens de catalogus) bij de tentoonstelling. Dat heeft de titel 'Vis in beeld' gekregen en gaat specifiek in op de verschillende betekenissen van de vis. De tentoonstelling zou in eerste instantie ook in het Vlaardingens museum plaatsvinden, maar al snel werd duidelijk dat om schilderijen van Joachim Beuckelaer en Jan Steen te laten zien, je een groter en vooral op dat punt professioneler museum nodig hebt. Het Dordrechts Museum heeft een lange traditie van grote exposities en internationale bruiklenen en bovendien is vis, en zeker de riviervangst, voor de havenstad Dordrecht altijd belangrijk geweest.

"Vis was dagelijkse kost in Dordrecht", zegt conservator Paarlberg. "En net als elders in het land klaagden ook hier de dienstmeiden als ze vaker dan twee keer per week zalm op hun bord kregen". Sander Paarlberg benadrukt dat een schilderij ook wel eens geen dubbelzinnige betekenis kan hebben. "Niet iedere vis speelt gelijk de rol van een geslachtsdeel. Jan

Carel de Moor, Vissende jonge vrouw.

Steen heeft schilderijen gemaakt, die gewoon mooi zijn en bedoeld om van te genieten zonder dat daar een dubbelzinnige boodschap in zit. Maar je moet wel kennis hebben van de schilderkunst om er naar te kunnen kijken met de ogen van mensen in de zeventiende eeuw". Die dubbelzinnigheid straalt overigens uit de ogen van een jongen op een werk van Hendrick Bloemaert, waar die grimlachend en besmuikt naar een zachtroze moot zalm wijst. Maar ook vaak is de boodschap ondubbelzinnig duidelijk. Carel de Moor heeft op een paneeltje een vrouw met een hengel geschilderd, waarbij op de achtergrond in een donker geschilderde schuit het ene liederlijke tafereel over het andere buitelt - je ziet daar een elkaar innig omarmend paar en ladderzatte, kotsende mensen. Dat schilderij is te zien als een waarschuwing tegen een te losbandig leven.

Het zou mooi zijn als mensen zelf ontdekken wat er in een werk zit, vindt Paarlberg. Ze moeten zich afvragen of het echt een verborgen erotische boodschap is of dat ze menen iets te zien wat de schilder er niet in heeft gelegd. Zo zijn sommige schilderijen in opdracht geschilderd. De vismarkt van Jacob Cuyp zou heel goed voor het visverkopersgilde gemaakt kunnen zijn. Het geld staat letterlijk in het centrum van het schilderij en het werk zou een soort reclame kunnen zijn voor de winstgevendheid van de vishandel en gemaakt om in het gildehuis te hangen. Maar het grootste deel van de tentoongestelde schilderijen is geproduceerd voor de welgestelde en waren vooral bedoeld om de gasten te vermaken. Tegelijkertijd was het in bezit hebben van een kostbaar schilderij statusverhogend en kon de eigenaar er goed mee pronken. Dit is ook typisch voor de Gouden Eeuw, waarin de economie bloeide. De vraag naar kunstwerken was groot, want iedereen wilde wel zijn huis decoreren. Daardoor ontstonden vanzelf

Jacob Gerritsz. Cuyp, De vismarkt, 1627, olieverf op doek, Dordrecht, Dordrechts Museum.

specialisaties in de kunst en werd het niveau heel hoog en ook 'heel Hollands'.

Liefdesspel

Sommige schilderijen en zeker ook prenten die aan de muren hingen bij onze voorvaders, zijn pikant, zelfs voor die tijd waarin men zedelijk wat losser was. Menig schilderij hing dan ook niet in het volle zicht. Een voorbeeld van zo'n gewaagd stuk is een gravure van Pieter de Jode die een vrouw voor het haardvuur toont met gespreide benen en een net in haar handen. De tekst onder de tekening maakt duidelijk wat er gebeurt. Een aanminnige man opent het gesprek met:

"Liefje wat kijk je me aan met je bruine ogen. Lief, ik heb de hele nacht gevist en moet nu mijn netten drogen", is het antwoord.

De goed verstaander had aan dat halve woord meer dan genoeg, want met vissen werd het liefdesspel bedoeld en met netten het

Pieter de Jode, Vrouw die haar netten droogt, gravure, Rijksmuseum. Aankoop uit het F.G. Waller fonds.

vrouwelijk geslachtsdeel. De vrouw was aan het bijkomen van een wild avontuur. Zoals in die tijd gebruikelijk, wordt de tekst nog eens herhaald in het Frans. Dat geeft namelijk status.

Een laatste prent die we hier toelichten en die zeer bijzonder is, betreft een zwart-wit plaat waarop een man een fuik binnenhaalt met daarin een blote vrouw. Achter de man staan een oude vrouw, een monnik die mee aan het touw trekt en nog drie heren. De zes coupletten onder de prent laten aan duidelijkheid niets te wensen over:

*Pieter ving laatst in zijn fuik
Een mooi aaltje, blank van buik.*

*Hij moest er wel flink voor werken
Om dat visje uit de stroom
Op te trekken, 't leek een droom,
Zijn lust begon te versterken.*

In het volgende couplet zegt de monnik dat dit cadeautje het best aan hem gegeven kan worden. De eerste van de drie mannen daarachter biedt de visser goud geld voor het smakelijke visje.

De oude vrouw ziet dat allemaal met lede ogen aan en roept:

*Het is tijd om het touw door te snijen
Want dalijk wil niemand met mij vrijen.*

In de voorlaatste strofe waarschuwt de tweede man van het drietal dat zulke visjes hem zijn fortuin hebben gekost en laat zijn lege beurs zien. De laatste, een oude man op krukken, zegt dat zijn gezondheid al ernstig heeft geleden door naar die schoonheid te kijken:

*Ik moet met krukken lopen,
En ik lijd onder de jicht
Door de aanblik van zo'n wicht
Waar ik op liefde wilde hopen.*

In deze prent komt dus alles bijeen: de erotische lust van visser en oude vrijster, de religie in de vorm van de monnik en de moraal met de waarschuwingen van twee heren die door schade en schande wijs zijn geworden.

Schoon aan de haak

De hier beschreven tentoonstelling is niet de enige die deze zomer de vis centraal stelt. Het Museum Vlaardingen laat in samenwerking met het Dordrechts Museum vrijwel tegelijkertijd nog een tentoonstelling met vissen in de hoofdrol zien: 'Schoon aan de haak' - waar vanaf 21 juni het leven van de visser, zijn familie en zijn werk worden belicht.

Lezers van dit magazine krijgen na inlevering van (een kopie) van de hier afgedrukte bon 15 procent korting op enkele producten in de museumwinkel. Zie voor de voorwaarden de bon. ■

Conservator Sander Paarlberg:

"Het gaat ook om de betekenis van vis in onze cultuur".

Vrouw in fuik, herkomst onbekend.

Beet!-bon van Visionair

15% korting op aankoop van daartoe aangewezen artikelen in museumwinkel bij de expositie Beet! Vissen naar verborgen betekenissen (30 juni t/m 10 november 2019) in het Dordrechts Museum. **Niet samen met andere kortingen.**

Naam:

E-mailadres:

Scan of fotografeer deze bon en toon de afbeelding bij de kassa.